

**КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО
ТА КРИМІНАЛІСТИКА**

КАСАПОГЛУ С. О.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального
права та кримінології
(Національний гірничий університет)

УДК 343.13

ФУНКЦІЇ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

У статті досліджено питання щодо функцій норм кримінального процесуального права. Доводиться, що ці норми виконують такі функції: правоохоронну; регулятивну; службову; інструментальну; виховну. Стверджується, що одна процесуальна норма може виконувати декілька функцій.

Ключові слова: норма, кримінальне процесуальне право, функція, кримінальне провадження.

В статье исследован вопрос о функциях норм уголовного процессуального права. Обосновано, что эти нормы выполняют следующие функции: правоохранительную; регулятивную; служебную; инструментальную; воспитательную. Утверждается, что одна процессуальная норма может выполнять несколько функций.

Ключевые слова: норма, уголовное процессуальное право, функция, уголовное производство.

The article examined the question of the functions of the standards of criminal procedural law. It has been proved that these standards fulfill the following functions: function of law enforcement; regulatory function; service function; instrumental function; educational function. It is affirming that one procedural standard can perform several functions.

Key words: standard, criminal procedural law, function, criminal proceedings.

Вступ. Сутність норм кримінального процесуального права та їхньої реалізації не можна вважати розкритою без дослідження їхнього функціонального призначення. Бо саме реалізація норм якраз і є їхнім функціонуванням, здійснюваним з певною метою. Саме мета утворення і дії норм кримінального процесуального права програмує функції, які вони виконують в перебігу їх реалізації. В науці кримінального процесу відсутні роботи, які б були присвячені питанню, що є предметом дослідження в цій статті. Частково цього питання торкалася автор статті у своїй монографічній роботі, виданій у 2007 р. [1] на основі Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК) 1960 р., який втратив чинність ще в 2012 р.

Постановка завдання. Метою статті є формування системи функцій норм кримінального процесуального права та стисле розкриття змісту кожної з цих функцій.

Результати дослідження. Норми кримінального процесуального права виконують усі ті функції, що є притаманними нормам інших його галузей (звичайно із специфікою, що

обумовлена характером кримінальної процесуальної діяльності). Кримінальні процесуальні норми виконують декілька функцій.

Правоохоронна функція кримінальних процесуальних норм займає у кримінальному процесуальному праві не основне місце. Норм, що виконують цю функцію, небагато і охороняють вони від порушення інші норми кримінального процесуального права. Основним елементом правоохоронних норм є санкція за порушення приписів, викладених у нормах, що виконують регулятивну, інструментальну та інші види функцій.

В.П. Бож'єв висловив позицію, згідно з якою «про правоохоронні норми кримінально-процесуального права потрібно вести мову перш за все і головним чином тоді, коли кримінально-процесуальне право, рівно як і кримінальне судочинство з притаманними йому суспільними відносинами, вивчається і порівнюється з іншими суспільними відносинами» [2, с. 22]. Уявляється, що саме такий зміст в розуміння норм кримінального процесуального права як правоохоронних вклав український законодавець в 2012 р., врегулювавши в КПК таке завдання кримінального провадження як «захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень (ст. 2).

Регулятивна функція. Дослідження кримінального процесу, як і кримінального процесуального права, можливо не тільки по відношенню до інших соціальних явищ – політики, економіки та ін. Вивчення кримінального процесуального права може бути звернене і всередину кримінального судочинства як самостійного соціального явища з притаманними йому зовнішніми та внутрішніми формами та змістом [3, с. 14].

«За такого підходу до вивчення норм кримінально-процесуального права потрібно відзначити їх регулятивний характер, оскільки вони спрямовані на регулювання суспільних відносин у сфері кримінального судочинства шляхом надання учасникам цих суспільних відносин прав і покладання на них юридичних обов'язків» [2, с. 22].

Регулятивна функція є головною функцією норм кримінального процесуального права. Норм, що виконують регулятивну функцію у кримінальному процесуальному праві, переважна більшість. Сутність цієї функції полягає у визначенні (врегулюванні) порядку діяльності органів досудового розслідування, прокуратури та суду у кримінальних провадженнях. Зазначені органи, окрім правових норм, у своїй діяльності керуються багатьма правилами (нормами) поведінки, серед яких, у першу чергу, варто назвати стандарти практичної діяльності та тактичні прийоми й рекомендації, напрацьовані ученими-криміналістами. І ті й інші мають велике значення у повсякденній діяльності правоохоронних і судових органів, які мають повноваження на здійснення кримінальної процесуальної діяльності. Більш того, ці стандарти іноді мають для посадових осіб не менше фактичне значення, ніж законодавчі положення.

І.Л. Петрухін так писав про значення стандартів у діяльності суду: «Ці неправові норми формуються вищестоящими судами на основі касаційної, наглядової практики; вони використовуються як критерії для скасування і зміни вироків, рішень і оцінки якості правосуддя в нижчестоящих судових інстанціях. Мова йде іноді про суперечність між визнаним судовою практикою, допустимим рівнем доведеності злочину і внутрішнім переконанням цього судді, який вважає цей рівень невисоким, таким, що не виключає можливості судових помилок. Зазначена суперечність нерідко вирішується на користь «допустимих стандартів» судової практики, до яких долучається суддя» [4, с. 26-27]. Негатив застосування подібних стандартів полягає в тому, що в справах про так звані резонансні злочини стандарти доведеності винності особи можуть знижуватися. Тоді «умом суддя розуміє, що за даної сукупності доказів засудження невинного навряд чи виключається, але емоційно він не може встояти перед винесенням обвинувального вироку, тим паче, що сподівається на підтримку громадськості і потурання вищестоящих інстанцій» [4, с. 27].

Тому всі практичні і криміналістичні стандарти мають підпорядковуватися правовим стандартам кримінальної процесуальної діяльності, встановленим нормами кримінального процесуального права. А отже, можна стверджувати, що регулятивна функція норм кримінального процесуального права має й побічне значення (підфункцію) – *визначення верхньої*

межі допустимості застосування тактичних прийомів і рекомендацій криміналістики та стандартів практики під час кримінального провадження.

Доцільно зазначити, що правоохоронна і регулятивна функції норм кримінального процесуального права тісно пов'язані між собою саме через те, що існує зв'язок між ними та нормами кримінального права. У науковій літературі з кримінального процесу правильно зазначено: «Тільки при виконанні нормами кримінально-процесуального права регулятивних (правоустановчих) функцій можуть бути встановлені кримінально-правові відносини разом з юридичними фактами (злочинними діяннями), що викликали їх виникнення. Установлення ж кримінальних правопорушень визначає вирішення питання про можливість та необхідність застосування матеріально-правових санкцій, тобто приводить в дію механізм кримінальної відповідальності. Це, у свою чергу, означає виконання правоохоронних функцій нормами кримінально-процесуального права та органами, які їх застосовують. Таким чином, хоча створення регулятивних норм у кримінально-процесуальному праві в кінцевому підсумку обумовлено забезпеченням виконання правоохоронних функцій кримінального судочинства, ефективність їх дій обумовлює виконання кримінально-процесуального правом правоохоронних завдань» [2, с. 22].

Службова функція норм кримінального процесуального права. Загальновідомо, що кримінальні процесуальні норми, так само як й інші норми процесуальних галузей права, за субординацією займають нижчу сходинку, ніж норми кримінального (матеріального) права. Службова функція кримінальних процесуальних норм проявляється у тому, що вони забезпечують реалізацію норм кримінального права. Останні без норм кримінального процесуального права залишалися б «мертвими», не діючими.

Норми кримінального процесуального права визначають процесуальний порядок (форму) встановлення фактичних обставин кримінального провадження, що забезпечує службовим особам компетентних органів можливість зіставити ці обставини з нормами матеріального (кримінального) права. На думку Р. Циппеліуса, діяльність відповідних службових осіб із зіставлення практичної ситуації і норми права, є змістом *функції розсудливості*. Службова особа, яка має здатність підпорядкувати ситуацію тій чи іншій нормі, вміння правильно асоціювати ту чи іншу ситуацію з нормою права, що її регулює, є талантом розсудливості [5, с. 129].

Тісно пов'язаною зі службовою є *інструментальна функція* норм кримінального процесуального права. Приведення у дію норм матеріального права (кримінального права і норм, що визначають порядок організації правоохоронних і судових органів, яким нормами кримінального процесуального права надані повноваження на здійснення кримінального провадження) неможливе без надання органам і посадовим особам, які його здійснюють, спеціального правового інструментарію, тобто засобів кримінальної процесуальної діяльності. Останні у процесуальній літературі визначають як сукупність всіх процесуальних дій і процесуальних рішень, призначених для вирішення завдань кримінального процесу [6, с. 19-20]. Основним інструментом для реалізації норм кримінального права є засоби пізнання (засоби дослідження обставин кримінального провадження), до яких у першу чергу варто віднести слідчі (розшукові) дії.

Змістом *виховної функції* норм кримінального процесуального права є виховання у громадян поваги до приписів закону. Виховання поваги до закону (кримінального, кримінального процесуального та інших) здійснюється нормами кримінального процесуального права декількома способами. Основними серед них варто назвати: доступ громадян до правосуддя у кримінальному провадженні (ст. 21 КПК); гласність і відкритість судового провадження (ст. 27 КПК). КПК 1960 р. передбачав заохочення громадян шляхом доведення окремою ухвалою суду (постановою судді) до відома відповідного підприємства, установи або організації про виявлені громадянином високі свідомість, мужність при виконанні громадського обов'язку, які сприяли припиненню чи розкриттю злочину (ч. 3 ст. 232).

Окремі норми кримінального процесуального права в певні періоди існування процесуальної системи нашої держави виконували також *превентивну функцію*, сутність якої

полягає у попередженні вчинення злочинів у майбутньому. Як приклад можна навести, насамперед, норми, що містилися у статтях 23, 231, 232 КПК 1960 р., змістом яких були приписи щодо виявлення державними органами, які ведуть процес, причин та умов, що сприяли вчиненню злочинів, та вжиття відповідних заходів до їхнього усунення. Чинний КПК не містить подібних норм. Таку позицію законодавця варто підтримати, бо основним призначенням кримінальних процесуальних норм є регламентація процедури дослідження обставин вчиненого злочину, а не попередження тих злочинів, що можуть бути вчинені у майбутньому. Норми кримінального процесуального права на мають відповідної сили, бо вони є засобом реалізації норм закону про кримінальну відповідальність, якщо є інформація про можливе їх порушення в ближчому чи віддаленому минулому. Це – по-перше. По-друге, ефективна процедура попередження «майбутніх» злочинів може бути предметом правового, в тому числі й законодавчого, регулювання, однак не доцільно її включати до предмету кримінального процесуального права. Наявність таких процесуально-превентивних норм матиме наслідком затягування кримінальної процесуальної діяльності, бо вимагатиме їхньої реалізації в межах провадження з дослідження обставин конкретного кримінального правопорушення. По-третє, норми кримінального процесуального права спрямовані на вирішення питання про те, чи варто певну норму кримінального права застосовувати до конкретного випадку (події), а не на попередження невизначеної кількості кримінальних правопорушень, які можуть бути вчинені, а можуть і не відбутися. По-четверте, дії і рішення (за термінологією КПК 1960 р. – «заходи») з попередження кримінальних правопорушень відбуваються поза межами кримінального процесу, а тому регламентація обов'язку слідчих, прокурорів, судів рекомендувати певним особам, органам вжити відповідних заходів буде нівельована відсутністю реальних механізмів контролю за виконанням цих заходів. В умовах дії КПК 1960 р. посадовим особам органів виконавці заходів з попередження злочинів надсилали повідомлення про виконання вимог, викладених в поданні про усунення причин і умов, що сприяли вчиненню злочинів. Однак ці повідомлення здебільшого мали формальний і абстрактний характер. В.В. Леня на своє ж запитання «Чи спрацьовує цей механізм?» (мається на увазі дія статті 23 КПК 1960 р. – С. К.) відповідає так: «Сучасна слідча, прокурорська і судова практика в Україні свідчить – не завжди, а точніше рідко. Це підтверджує і багаторічний досвід служби у слідчих підрозділах МВС України на різних посадах автора цієї наукової праці (В.В. Леня – С. К.). І це слід визнати. У переважній більшості тут панує формалізм. Хоча слід визнати, такий стан справ не є новим, так відбувалося і раніше. На жаль, така практика триває багато років» [7, с. 53].

На завершення зазначимо, що одна й та ж норма кримінально-процесуального права може виконувати не одну, а декілька функцій. Так наприклад, норма, згідно з якою свідок за невиконання обов'язку з'явитися до органу досудового слідства може бути підданий примусовому заходу – приводу (ч. 3 ст. 140 КПК), виконує і регулятивну (регулює порядок покладання на свідка обов'язку з'явитися та порядок виконання свідком цього обов'язку), і правоохоронну (встановлює санкцію за нез'явлення свідка) функції. Але в будь-якому разі кожна норма кримінального процесуального права, будучи частиною більших за обсягом правових утворень (інститутів, галузі), робить більший чи менший внесок у реалізацію ними своїх функцій.

Висновки. На підставі викладеного в цій статті потрібно зробити такі висновки:

- 1) норми чинного кримінального процесуального права виконують наступні функції: правоохоронну; регулятивну; службову; інструментальну; виховну;
- 2) превентивну функцію процесуальні норми виконували за КПК 1960 р., наразі ця функція скасована;
- 3) одна норма може виконувати декілька функцій.

Список використаних джерел:

1. Гемай С.О. Норми кримінально-процесуального права : [монографія] / С.О. Гемай; Національний гірничий ун-т. – Д. : НГУ, 2007. – 106 с.

2. Божьев В.П. Избранные труды: в 2 ч. / В.П. Божьев. – М. : Юрайт, 2017. – Ч. 1. – 318 с.
3. Шебанов А.Ф. Форма советского права : [монография] / А.Ф. Шебанов. – М. : Юрид. литература, 1968. – 216 с.
4. Петрухин И.Л. Судебные гарантии прав личности : (В уголов. процессе) / И.Л. Петрухин; Гл. информ. центр МВД России, Журн. «Законность». – М. : ИНИОН, 1992. – 94 с.
5. Циппеліус Р. Юридична методологія / Р. Циппеліус; переклад, адаптація, приклади з права України і список термінів Р. Корнута. – К. : Реферат, 2004. – 176 с.
6. Лобойко Л.М. Кримінальний процес : [підручник] / Л.М. Лобойко. – К. : Істина, 2014. – С. 19-20.
7. Лень В.В. Виявлення причин і умов, які сприяли вчиненню злочину : актуальність питання / В.В. Лень // *Materials VIII Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Europejskanauka XXI powieka» 07-15 maja 2012 roku.* – Prawo. : Przemysl. Nauka I studia, 2012. – С. 52-55.

КОЛЕСНИК Г. Р.,
здобувач кафедри кримінально-правових
дисциплін юридичного факультету
(Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна)

УДК 343.16

ОСОБЛИВОСТІ ПОВНОВАЖЕНЬ КЕРІВНИКА ОРГАНУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

У статті на базі аналізу функціонального призначення керівника органу досудового розслідування у кримінальному провадженні розкриваються характер і особливості його повноважень, які реалізуються ним під час розслідування кримінальних правопорушень.

Ключові слова: досудове розслідування, відомчий контроль, керівник органу досудового розслідування, організація, повноваження, функції.

В статье на базе анализа функционального назначения руководителя органа досудебного расследования в уголовном производстве раскрываются характер и особенности его полномочий, реализуемых во время расследования уголовных правонарушений.

Ключевые слова: досудебное расследование, ведомственный контроль, руководитель органа досудебного расследования, организация, полномочия, функции.

In the article, based on the analysis of the functional appointment of the head of the pre-trial investigation body in criminal proceedings, the nature and peculiarities of his powers realized during the investigation of criminal offenses are disclosed.

Key words: pre-trial investigation, departmental control, head of the pre-judicial investigation body, organization, powers, functions.

